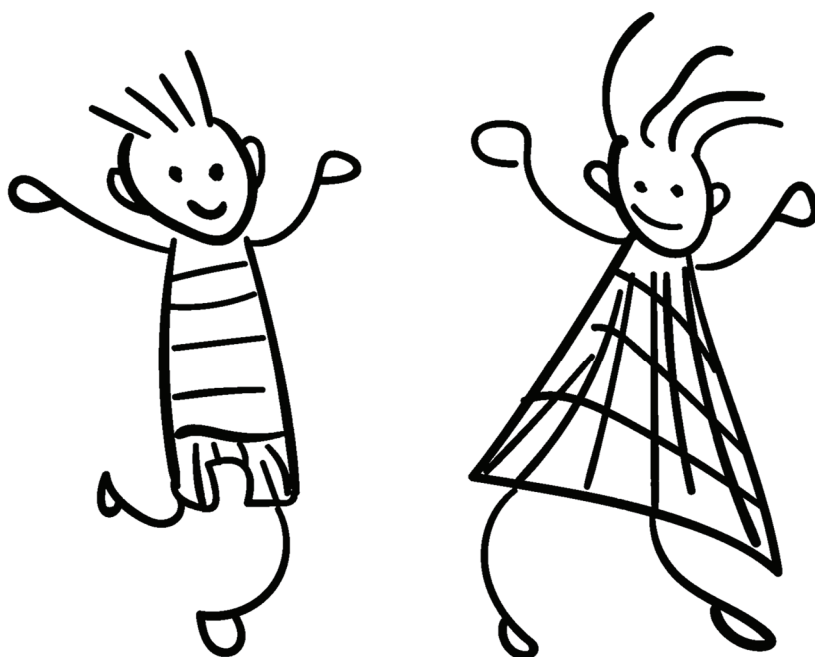

МИКОЛА МАХНІЙ

ПСИХОМАЛЮНКОВІ МЕТОДИКИ

**У ДІАГНОСТИЧНО-КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ
В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Чернігів

Видавництво «Десна Поліграф» · 2021

УДК 159.9.018 : 159.922.76
ББК 88.492я73
М 36

Рецензенти:

О. Ю. Дроздов, доктор психологічних наук, завідувач кафедри загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Л. М. Гальонка, методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського.

Махній М. М.

М 36 **Психомалюнкові методики у діагностично-корекційній роботі в системі інклюзивної освіти:** інформаційно-методичний посібник/М.М. Махній. – Чернігів: «Десна Поліграф», 2021. – 128 с.

ISBN 978-617-7833-90-0

У посібнику подається опис проєктивних малюнкових методик, що застосовуються в широкому спектрі практичних завдань: діагностичних, навчальних, корекційних, терапевтичних.

Розглянуто основні науково-практичні підходи з проблем використання психомалюнку у діагностико-корекційному процесі в системі інклюзивної освіти, презентовані доступні арт-практики для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Для практичних психологів, дефектологів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів.

УДК 159.9.018 : 159.922.76
ББК 88.492я73

ISBN 978-617-7833-90-0

© Махній М.М., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА · 4	
ДИТЯЧИЙ МАЛЮНОК: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОРΟΣЛИМИ · 7	
МАЛЮНКОВА ТЕРАПІЯ: АРТ-ПРАКТИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ · 20	
МЕТОДИКА «ДІМ-ДЕРЕВО-ЛЮДИНА» · 38	
МЕТОДИКА «ЛЮДИНА ПІД ДОЩЕМ» · 50	
МЕТОДИКА «МАЛЮНОК СІМ'Ї» · 62	
«Кінетичний малюнок сім'ї» · 67	
«Сім'я тварин» · 74	
МЕТОДИКА «БАРАНЧИК У ПЛЯШЦІ» · 83	
МЕТОДИКА «НЕІСНУЮЧА ТВАРИНА» · 86	
МЕТОДИКА «КАКТУС» · 98	
МЕТОДИКА «КЛАС ТВАРИН» · 104	
МЕТОДИКА «АВТОПОРТРЕТ» · 108	
«Намалюй себе» · 113	
КОЛЬОРОВА ГАМА МАЛЮНКА: МОТИВАЦІЯ УПОДОБАНЬ · 115	
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА · 126	

ПЕРЕДМОВА

На сьогодні проєктивний малюнок міцно увійшов у практику діагностики та корекції і став одним із найбільш поширених об'єктів психологічного аналізу. Методики, засновані на використанні малюнків дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, займають чи не центральне місце в діяльності практичного психолога. Попри недосконалість техніки, період від п'яти до десяти років називають «золотою добою дитячого малюнку».

В системі інклюзивної освіти у психолого-педагогічному супроводі дітей із порушеннями розвитку усе частіше орієнтуються на використання інтегрованих арт-практик, де найпопулярнішою є малюнкова терапія, що використовує можливості зображувальної діяльності для досягнення позитивних змін в інтелектуальному, емоційному й особистісному розвитку людини. Продукти зображувальної діяльності дитини є об'єктивним свідченням психоемоційного стану, що дозволяє використовувати її для ретроспективної, динамічної оцінки перебігу того чи іншого процесу і проведення відповідних досліджень та порівнянь.

За порівняно недовгу історію графічних методів, які застосовуються з метою дослідження індивідуально-психологічних особливостей людини розроблено багато спеціальних прийомів і процедур, які ввійшли в число класичних діагностичних засобів. Це різні модифікації тестів «Малюнок людини» (Ф. Гудінаф, Д.Гарріс, К. Маховер), «Дерево» (К. Кож), «Дім-Дерево-Людина» (Дж.Бак, Е.Хаммер), «Малюнок сім'ї» (В. Хьюлс, Р. Бернс, С. Кауфман, Г. Хоментаскас, Р. Беяускайте), «Автопортрет» (Р. Бернс, Е. Романова, С. Потьомкіна), «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич) та інші.

Тези багатьох дослідників підтверджують думку, що малюнок для дитини є не мистецтвом, а своєрідною мовою. Справа в тому, що малювання дає дитині можливість виразити речі, ситуації і події (дійсні чи фантастичні) за допомогою картинок. Це дозволяє створити систему інформації з використанням графічних знаків в той період, коли усна або письмова мова надає йому

набагато бідніші комунікативні засоби на цьому віковому етапі. Психомалюнкові методики дають можливість дитині самій проектувати реальність і по-своєму інтерпретувати її, тому цілком природним є те, що отриманий результат до певної міри несе на собі відбиток особистості: її настрій, стан, відчуття, почуття, особливості уяви, відносини і так далі.

Малюючи, дитина дає вихід своїм почуттям, бажанням, мріям, перебудовує свої відносини в різних ситуаціях і безболісно стикається з деякими неприємними та травмуючими образами. Таким чином, малювання виступає як спосіб осягнення своїх можливостей і навколишньої дійсності, як спосіб моделювання взаємовідносин та вираження різного роду емоцій, в тому числі і негативних. Ця діяльність є засобом зниження агресивності, гіперактивності, тривожності, розвиває комунікативні навички та волюві якості дітей, що суттєво впливає на підвищення їх соціальної адаптації, забезпечує інтеграцію у соціум.

Однією з переваг дитячого малюнка є те, що психомалюнкові методики можуть бути застосовані в широкому спектрі практичних завдань: діагностичних, навчальних, корекційних, терапевтичних тощо. Проте певна простота інструментарію, процедури проведення та інтерпретації графічних тестів при незнанні, неврахуванні основних принципів оцінки та аналізу дитячого малюнка може призвести до значних помилок при проективній трактовці образотворчої продукції дітей.

В аналізі дитячого малюнка необхідно враховувати закони його формування в онтогенезі, особливості графічних зображень і «нормативних» проекцій, характерні для малюнків дітей різного віку. Пріоритет для аналізу в індивідуальній діагностиці повинні мати, перш за все, малюнки, за виникненням яких була можливість спостерігати. Для уникнення помилок при використанні малюнкових проб необхідно враховувати особливості зорового сприймання дитини; оцінювати малюнок не лише з точки зору рівня розвитку, але й з точки зору специфічних ознак; аналізувати малюнок як індикатор не тільки творчих здібностей, але й патологічних процесів (функціональних і органічних); враховувати емоційно-поведінкові прояви дитини в процесі малювання

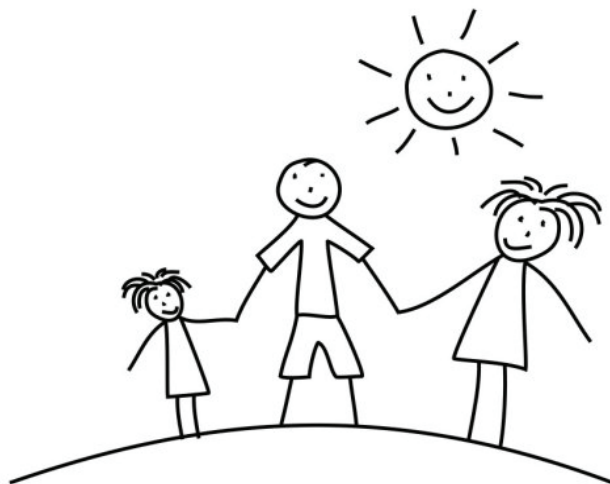
(словесний супровід, вираз ступеня домагань, латеральність, тримання олівця, повернення паперу та ін.).

До суб'єктивних і невинуватених психодіагностичних висновків призводить відсутність єдиної та обґрунтованої системи інтерпретації показників графічних методик. Значна кількість помилок спричиняється також перебільшенням проективної інтерпретації малюнка. Проективні тенденції слід перевіряти за допомогою інших досліджень, співставлення з результатами подальших випробувань, у розмові з батьками і т.п. Інтерпретація результатів ніколи не повинна набувати безапеляційної форми.

У дослідницьких цілях виправдовує себе оцінка малюнка, вироблена двома фахівцями незалежно один від одного. Особливо обережно слід ставитися до інтерпретації малюнків дітей з відхиленнями в розвитку. Специфіка продуктів їх зображувальної діяльності буде залежати від виду порушення. Не зважаючи на те, що специфічні особливості малюнків дітей з психофізичними порушеннями можуть бути не пов'язані з особистісними рисами (втрачаючи таким чином свою проективну значимість), вони слугуватимуть діагностичними показниками.

У пропонованому інформаційно-методичному посібнику розглянуто основні науково-практичні підходи з проблем використання малюнкових методик у діагностико-корекційному процесі в системі інклюзивної освіти, презентовані доступні арт-практики для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Микола Махній, практичний психолог
КУ «Інклюзивно-ресурсний центр №1»
Чернігівської міської ради
mykola.makhnii@gmail.com
www.facebook.com/mykola.makhnii

ДИТЯЧИЙ МАЛЮНОК: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОРОСЛИМИ

Малювання дітей – складна синтетична діяльність, яка характеризується проявом різних сторін психічного розвитку; використанням досвіду, набутого в різних видах дитячої діяльності; засвоєнням різномірних елементів людської культури. У малюванні виявляється особистість дитини, яка формується. Тому психологи через дитяче малювання шукають можливість проникнути у своєрідний внутрішній світ дитини.

У дослідженні онтогенезу дитячого малюнка вченими було встановлено, що процес розвитку дитячої образотворчої діяльності проходить низку стадій.

Перша стадія часто іменується стадією «мазанини». Перші проби малювання – це мазанина, карлючки, позбавлені змісту штрихи. Ними дитина ще не намагається виражати що-небудь конкретне. Вони – тільки результат наслідування тим діям, які вона бачить у дорослих. Вона хоче сама водити олівцем на папері, як це роблять дорослі. Вона зазнає великої насолоди і задоволення від того, що відчуває себе винуватцем появи якихось ліній

на папері. Правда, олівець ще не слухається її, веде за собою руку часто зовсім не туди, куди хочеться дитині. Але все-таки її рука залишає після себе реальний наочний слід.

Коли у віці 12 місяців дитина бере в руки олівець і починає тикати ним у папір, той вислизає в неї з рук, тому що необхідним для приборкування олівця рухам вона навчиться лише через 6-8 місяців.

Стадія «мазанини» тривала і неоднорідна. Усередині цієї стадії ми бачимо ряд етапів, серед яких слід виділити наступні – наслідування рухам дорослих; розглядання карлючок, малювання ліній; повторювані карлючки; орнамент (оволодіння первинною формою); поява зображення.

Потім настає *друга стадія*, коли випадковий успіх «прив'язує» дитину до чогось такого, що дуже схоже на образ, на зображення чогось чи когось, предмет або людину. Коли дитині виповниться 2 роки, від неї можна чекати перших «малюнків», схожих на розмотані клубки ниток, при цьому границі аркуша часто не беруться до уваги.

Таким чином, від «мазанини» дитина переходить до *стадії примітивних зображень*. У дитини з'являється вміння намалювати деякі форми: нерівні кола, щось схоже на багатокутники, кути, відрізки ліній.

Малюнок фігури людини буде виконуватися за однією й тією ж схемою: кругла голова, великі очі, волосся спадає прямими лініями і розходить від черепа, як від сонця промені (у сонця теж потім з'являється рот, ніс і очі). Руки в малюнку прилаштовані до голови, кисті рук не визначені, пальці розташовуються в'язом на кінці руки або уздовж неї.

Незабаром, після 3 років, дитина починає пробувати свої сили в справі, що має для неї особливе значення: вона приступає до графічного зображення фігури людини. У цей період вона користується декількома основними штрихами, за допомогою яких може зобразити яку-небудь людину: маму, тата або іншого члена родини.

Третя стадія схематичних зображень (з 4 до 6-7 років) – найдовший період. На стадії схематичного зображення діти часто малюють фігурки людини. Ці чоловічки представляють собою зображення-схеми. Важливо відзначити, що частини обличчя дитина починає малювати досить рано. У «головоногів» є очі, рот і натяк на ніс. Вуха та брови з'являються пізніше. Одяг на початку зображується у вигляді гудзиків і лише в кінці дошкільного віку – більш детально.

На цій стадії відбуваються сильні зміни в розвитку дитини, розвивається фантазія, ускладнюються уявлення. Дитина вже в змозі виконати розповідь в образах, яка може бути зрозуміла дорослим.

Близько 5 років дитина, нарешті, досить чітко передає на малюнку всі частини тіла людини: голову, шию, тулуб, руки, ноги, кисті рук і ступні. Шия, кисті рук і ступні з'являються останніми. Руки тепер відходять від тулуба, на обличчі на своїх місцях зображуються очі, ніс, рот, вуха (з'являються останніми), волосся: все набагато краще, ніж раніш, там, де з «тулуба» виділяється шия, вона одержує надто велику довжину. Брови відсутні так само довго, як і ніс, а от те, що при погляді на обличчя не буває видно, а саме зуби, малюється досить часто.

Фігура може бути одягнена по-різному, в залежності від статі, хоча одяг вимальовується поки що лише приблизно.

При всій недосконалості таких портретів, дитина все-таки намагається позначити зображену на них людину якою-небудь емблемою, що відповідає її званню. Особливо часто такою емблемою буває капелюх, ціпок чи цигарка у чоловіків і волосся із величезним бантом у жінок. Одяг звичайно виявляє свою присутність тільки гудзиками.

Перші зображення часто представляють людину в анфас. Лише поступово відбувається перехід до профілю.

Аналогічно «портретам» людини, схематично зображуються і тварини. Іноді тварина наділяється якою-небудь характерною для неї рисою, яка тільки і дозволяє віднести її до визначеної категорії.

Таку ж схематичність видно і при зображенні дерев, будинків, потягу тощо.

Типовою «помилкою» дитини до 6 років є, крім усього іншого, відсутність контролю над деталями.

Варто пам'ятати, що дитина малює предмети, виходячи зі свого розуміння «важливості» одних і марності інших. Для неї критерієм, що визначає корисність предмета, є виконувана ним функція, і тільки корисні предмети й об'єкти, з її погляду, становлять інтерес. Всупереч існуючій думці, дитячий малюнок зовсім не фантастичний, а глибоко реалістичний.

У дитини 6 років фігура людини набуває більш визначеної форми завдяки зростаючій майстерності, контролю над рухами і кращому орієнтуванню у відносинах із навколишнім світом. У порівнянні з 5-річним віком, крім більшої кількості деталей, зображуваних на малюнку, з'являється здатність передавати рухи людського тіла за допомогою різного розташування рук і голови.

З 7 до 9-12 років триває *четверта стадія – стадія правдоподібних зображень*. Вона характеризується поступовою відмовою від схеми і спробами відтворити справжній вигляд предметів. Ноги набувають уже деякого вигину, часто навіть тоді, коли зображується людина, що стоїть спокійно. Руки знаходять собі застосування: вони тримають який-небудь предмет. Голова обростає волоссям, іноді ретельно зачесаним. Шия має значно меншу довжину. З'являється округлість плечей. Нарешті, вся людина одягається в який-небудь одяг.

Разом із цим, відбувається значне збагачення тем малюнків: з'являються пейзажі, села, цілі потяги, що йдуть по рейках, зі стовпами і семафором біля них, внутрішній вид будинків тощо.

Потрібно спеціально відзначити, що на даній стадії образотворчої діяльності діти ще не виправляють помилок у своїх малюнках або роблять це дуже рідко. Найбільш звичний спосіб виправлення для даного віку – залишити розпочатий малюнок і перейти до нового зображення на іншому аркуші.

Оволодіння стадією правдоподібних зображень неможливо без навчання. Індивідуальні здібності до малювання виявляють-